

רפאל

קורות חיים

(נרשם מפי רפאל על ידי יעקב יניב)

רמת יוחנן, ה' בסיון תשל"ט

31.5.1979

נולדתי באודסה ברוסיה. אבא היגר לארצות הברית בשנת 1913. הוא פתח שם בית חרושת לתפירת שמלות בניו-ג'רסי, וכל המשפחה אבא, אני ועוד 4 ילדים, הפלגנו באניה לארצות הברית בערב פרוץ מלחמת העולם הראשונה, בשנת 1914.

אמא היתה שומרת מסורת, אבא היה חופשי, בחגים היה הולך אחי לבית הכנסת, עד היותי בר-מצוה. למדתי בבית ספר כללי ותיכון. לא למדתי יהדות ועברית. נפגשתי עם חברים יהודים והיינו משותחים על החיים בכלל ועל חיי ארצות הברית, לא היינו שבעי רצון מהחיים בארצות הברית והגענו למסקנות שמאליות. מחוץ כך הגעתי למסקנה, כי חיים חדשים יכולים להיות בארץ ישראל.

נפגשתי עם צעירים אשר השתייכו אחר כך להשומר הצעיר ויסדו את עין השופט. עליתי ארצה עם קבוצת השומר הצעיר ויחד הלכנו למשמר העמק. היינו שם כשלושה חודשים.

בעקבות פגישה מקרית עם מאיר בן-צבי שהיה בקבוצה האמריקאית בקבוצת הצפון (ביער בלפור בגניג'ר), הוא השפיע עלי לבוא לקבוצת הצפון בראשית 1931.

הייחי בין הראשונים שעברו למג'דל. בזמן הראשון עבדתי ביער ובפלחה. התחלתי בגידולי מספוא (גידול תלתן לירק) ב-1932 אספקת ירק לרפת הקטנה.

לאחר העמקת הבאר ושאיבת המים המרובים, התחלנו לפתח ענף המספוא. וכל השנים עד סוף שנות החמישים עבדתי בגידולי מספוא. בשנים אלה עבדתי גם מטעם אגודת "זרע" בגידול זרעים ונסיונות שונים.

בראשית שנות הששים עברתי לעבוד במסגריה, אחרי שעוזי זבולון קיבל על עצמו את גידול המספוא.

לאחר שאנשי בית אלפא עברו לרמת יוחנן בשנת 1940, התקשרתי עם לאה וינבאום העובדת כיום בבית החינוך.

הייחי חבר בוועדות שונות: ועדת חברים, ועדת בריאות ועוד.

לבו היה עם כולם

(שיחה עם יונה ויהודית)

רפאל הגיע לגניגר כבודד בלי רקע ציוני. לא קיבל חינוך והכשרה לעלייה. הוא בלט כטיפוס מיוחד ואצילי באופן מרשים. התלהבות ואהבה לטבע, יחס לאנשים וליצירה בכל רמ"ח אבריו. הוא לא היה דברן, לא בטא את עצמו בדיבור. היה נרגש מעצם המעשה והיצירה ביחד עם כולם. לפי הרגלי חיו, לאחר שטייל הרבה בארצות הברית, לא יכול להעלות על דעתו שפה ישב במקום אחד ולא ינדוד.

היה אדיב ותמיד הציג את עזרתו, עד ימיו האחרונים. אני חושבת שזאת תכונה פנימית שלו ואולי חינוך? על כל פנים משהו מאד עמוק. היחה בו אהבה והבנה למוסיקה, אהבה בלתי רגילה. בעיר גנים היחה אז משפחה שהיו לה הרבה תקליטים. אחרי העבודה היה מסוגל ללכת לשם ברגל ולהאזין במשך שעות למוסיקה, כי פה במקום לא היו תקליטים.

הזדהה עם הבנין והיצירה בכל נפשו.

לא היה מתרועע אך אהב מאד את החברים, אהב להפגש ולשוחח על אם הדרך, ותמיד מתוך קשר אמיתי לחברים. היחסים בין החברים היו אז עמוקים וטובים באופן מיוחד. שום אפליה לא היחה ביחסו אל חברים. נזהר מלבקר, לא שמענו אותו מתאונן או מבקר.

רפאל אהב ספרות יפה. הרבה לקרוא ולהקשיב למוסיקה. היה חרוץ מאד. יש תמונה ובה הוא נראה קוצר בחרמש בתנועות נהדרות, בהתלהבות פנימית שקטה עם הרבה הבעה בפנים.

העשייה במו ידיו, בניית ביחו - אפיינו אותו. התנועות שלו בכל עבודה שעשה, בקציר או בחדר האוכל או בכל מקום אחר, היו תנועות יפות, וכך הן זכורות לי.

לא הכרתי את ילדותו אך הדבר שבלט בו כאשר הכרתיו היה אצילות הרוח.

מלא חוויות ורשמים מהטבע, מעצי הזית העתיקים. רפאל לא היה צריך לדבר, ראו שליבו היה עם כולם.

(ראיינה צביה מלמד)

מתנה נפלאה

רפאל, רפאלו אינני מסוגלת עדיין לדבר עליך. אני רוצה לדבר אליך, ולהגיד לך שאני חבה לך חוב גדול, שאולי אינו ניתן לפרעון: קיבלתי ממך מתנה המלווה אותי כל חיי, ותמשיך ללוותני תמיד - והיא: לימדת אותי להכיר ולהוב את המוסיקה הקלאסית.

אנחנו, ילידי הארץ, ספגנו בילדותנו את התרבות המזרח-אירופית עם בואם של החלוצים יוצאי רוסיה, ומאוחר יותר יוצאי פולין. אבל פגישתי הראשונה עם התרבות המערבית, הנאורה והרחבה יותר, הייתה כשבאתי לרמת יוחנן (קבוצת הצפון), שם נפגשתי עם הקבוצה האמריקאית שרובם היו משכילים, ובצמאון הקשבתי להם, וגם אני השכלתי.

אבל רפאל, שהיה אחד מחברי הקבוצה, היה שונה מכל האחרים באהבתו ובידיעתו את אמנות המוסיקה, דבר שמשך אותי במיוחד, כיון שעד אז לא ניתנה לי ההזדמנות לשמוע מוסיקה קלאסית במידה מספקת. הפטפון היחיד שהיה בקבוצה ניצב בחדר האוכל (רכוש הכלל) ונירכש על ידי עבודה בהתנדבות בשבתות וחגים בחלקה מיוחדת ביער שנקראה שנים רבות בשם "חלקת הפטפון".

בימים ההם, כשה"דירוח" שלנו לא משכו באופן מיוחד, בילינו עד שעות הלילה המאוחרות בצוותא בחדר האוכל. כך שאם רצינו להקשיב ליצירה רצינית היה עלינו לחכות עד חצות, כשכל החברים כבר עיפו מהבילוי בצוותא והלכו - לא, לא ל"יחדריהם" הייתי אומרת, אלא למיטותיהם; אז, רק אז, היה חדר האוכל פנוי, ושקט, ואפשר היה כבר להתחיל להשמיע תקליטים. תמיד הייתי מקבלת רמז מרפאל ש"היום מנגנים". וכך בליווי הסבריו של רפאל, הקשבנו, קומץ קטן של חברים, כשקולו הקטיפתי והמרגיע משתלב אל תוך הנגינה.

ישנן יצירות שעד היום, בשומעי אותן, דמותו של רפאל, היפה, הזקופה והטובה, מופיעה אל מול עיני.

חודה לך, רפאל, על המתנה הנפלאה.

מרים יהלום (קושניר).

*

אלה מקצת מן הדברים שסופרו על רפאל מפי חברים, אך רוב עליילוחיו של רפאל הקסום נותרו עלומות, ויום אחד אולי יסופר עוד כיצד, למשל, הציל כאביר את עוזי זבולון מזעמו של פר משתולל ... ועוד ספורים כיוצא באלה....

רפאל דגן איננו ...

רפאל נפטר בשנתו, כשספר קריאה פתוח מונח בידיו. סיים חייו בשקט, בשלווה, בדומה לדרך בה חי.

רפאל הגיע לארץ מארצות הברית כשהמושגים - חלוציות, גרעין והתישבות זרים לו ורחוקים ממנו, ורק במקרה נקלע לגרעין הראשונים שעלו לג'דה ולרמת יוחנן.

נקשר למקום, וחי כאן עד סוף ימיו. עלם צעיר, שקט, ונחבא אל הכלים. חבר טוב ונאמן. רפאל לא ידע ולא הכיר מעולם עבודה חקלאית מהי. אך תוך כדי עבודתו, במסירותו למד להכירה ולהתמזג בה יפה.

החל לעבוד בפלחה ועבר אחר כך לעבודה ולריכוז ענף השלחין. מי לא זוכר מאוחר הימים את רפאל מבוסס בבוץ בעת השקיית הערוגות, את רפאל הקוצר בחרמש - תמונה כמעט קלסית שלווה אותנו במשך שנים רבות - ואת דהירתו עם נגוס ואילה, הסוס והפרדה של אותם הימים - בעגלות עמוסות התלתן בדרך אל הרפת?

רפאל עשה, בשלב מאוחר יותר, "הסבה מקצועית" והחל לעבוד במסגריה.

ידי האמן שלו מצאו כאן כר נרחב לעשייה וליבו הטוב משך אליו חברים רבים שפנו אליו בעת שנזקקו למשהו במסגריה - מיטת יחיד או מיטה זוגית, רגליים אומנותיות לשולחן, מנורה, קולב, או סתם הלחמה או תיקון כלשהו.

רפאל נענה ברצון כשהוא נהנה מפרי יצירתו ומהנאתו של החבר.

כשגברה עליו מחלתו הסתגר בביתו ובחוג משפחתו, לא סח את מכאוביו ולא שיתף בהם אפילו את חבריו הקרובים ביותר.

עמה הוא מוצא לו שטחי עשייה חדשים - עושה לחברים מסגרות לתמונות, וכל מיני עבודות עץ ומסגרות לחדריהם, מדריך. ומשיא עצות לאסתטיקה של החדר.

היה לרפאל עולם נוסף משלו, עשיר ומגוון, עולם שלא רבים ידעו עליו: אהב מוסיקה והכיר יצירות קלסיות רבות, אהב קריאה והיה מוצא בה עולם ומלואו. ומי לא הכיר את ביתו וגינתו המיוחדים?

גם בימים האחרונים לחייו עת סבל רבות, נשאר מסוגר בתוכו, משוחח עם בני המשפחה וידידים קרובים אך השתדל כתמיד שלא להכביד.

כפי שחי בשקט, בעולם העשיר והמיוחד שלו - כך הסתלק מאתנו.

משה נצר.

למי שלא פגש את אבא שלי - לא אוכל לספר עליו.
צריך היה להסתכל עליו, להקטיב לו, לחוש בו ולאהבו - על מנת לקבל את כל מה שהתגלם בדמותו.

כילדה הייתי קטורה אליו מאד ואני יודעת שהוא הקדיש לי הרבה. הוא היה בשבילי האבא הכי יפה והכי חזק והכי חכם. כשגדלתי למדתי להכיר בו גם חסרונות, אך הבנתי שאני אוהבת אותו גם כאדם, והקשר נשאר והחזק. קיבלתי ממנו את אהבת המוסיקה, אהבה לטבע ונוף, אהבת האדם, סובלנות ואופטימיות - שהיו בו כה הרבה. הוא היה שלם עם כל הסובב אותו, עם דרך חייו ועם האנשים שאחם חי. כל זה גבל לפעמים בנאיביות של ילד קטן. היה קשה, ולא תמיד רצינו להוכיח לו את ההיפך. הוא ידע למצוא את הטוב בכל רע ("לגהץ" - כפי שקראנו לזה בבית). אפילו אנחה של כאב היה מסוה בפידום קל על מנת שלא נשים לב.

זכורות לי שנים שבהן אבא חוזר מאוחר מהשדה, שזוף ועייף. אני נגררת אחריו בסידור עבודה, הוא נרדם בהשכבה שלי בגן.

זכורה לי נסיעה של אבא לאמריקה באניה ואנחנו בוכות בלי סוף בפרידה, אני חולמת בלילות עליו, מתי כבר יחזור? ושוב פניו הצוחקות, חיבוק חזק והנפה אל-על בזרועות החזקות שלו. המון מתנות והמון אהבה. שום אמריקה לא יכלה לקשר האמיץ שלו עם הרמה, הבית, הגינה ומעל הכל המשפחה.

אני יודעת שאמא עשתה בשבילו את כל הצד הקשה שנחשב לחינוך. קשה לי לזכור יותר מפעם אחת שכעס עלי באמת ובקול רם. ולא שלא היו סיבות לכעוס...

כשגדלתי אהבתי לנסוע איתו לחיפה או לכל מקום אחר. הייתי גאה בו ונהניתי להיות לציודו. כשבא לבקר אותי בבסיס הצבאי כולם שאלו מי התחיק הזה...

כשעמדתי להתחתן הוא קצת נבהל. לא התכוון לרגע שיגיע כל כך מהר. הייתי עדיין הילדה שלו, הוא התאכזב שאני עוזבת את הרמה אך שמח כשנשארתי בתנועה הקיבוצית.

היה בא לבקר בגבעת חיים. הוא לא אהב נסיעות אך רצה להיות איתנו.

והנכדים - איזה סבא היה להם! הם נהנו ממנו ממש כפי שהוא נהנה מהם. וכל אחד יצר איתו קשר לפי דרכו ואופיו. אהבוהו מאד.

העזיבה שלנו את הקיבוץ גרמה לו מפח נפש. הוא לא הבין, אולי טרב להבין את הסיבות שגרמו לנו לאכזבה ולהחלטה לצאת. אני חוששת שהוא לא הכיר את הלכי הרוח של הקיבוץ של היום. במידה רבה הוא נשאר מאחור עם התמונה האידיאלית של הקיבוץ בראשיתו, כזה של אנשים שבחרו בדרך חיים וחשבוה לטובה ביותר. מה שאינו דומה למה שנוצר במשך השנים עם הדורות שנולדו וגדלו במקום.

בשבילך

בשבילך
צריך לי אבא לומר
בשבילך.
לאחיי עובדי אדמה ומזלות
אצלע ברכת שלום
בנעלי עבודה.
ורק לך אמר:
אהב נסיכה
ורק לך בשפתך

O father,

I am as light as a feather

ואתן את העת בידך
ואני

קל כנוצה על דרכי

חוזר והולך

אל הזית העתיק

אצל הבאר -

שהופך עליו הירקים

ומכסיף

מלים שאני מבין מחליף

במלים

שאליהן אני נכסף,

והבאר

מלאה פיה מים וניחוה

"אופסט אניה"

אני לך הבן

הה... אתה...

המנגן בכנור

שציליו ועלמים בבאר האויר

אתה הרכב

שמתנו בפיו שנים על שנים.

אלמת חטה

קשורה

באמרות ישנות של חכמת חיים -

ואני לך

קל כנוצה

ובלתי אפשרי

לחבוק החם והרף והריק

שבחללו דואות תמונות מזהיבות

ואתה

שיקרים טווים לי

כי "נראה היה כצועני לפני שנים"...

אני הולך וחוזר והולך

אל עץ הזית

להתלות בו בשאלות

אך

העץ הקדום

מקים בי רוחות קדים -

ואני לכן

ואחי שחפים

חלקם נשרפים חיים

ומעטים נצלים

ועפים אחרי ספינות אל מוח אחר.

אהיה הולך וחוזר והולך...

שבת, 30.11.1980

רב שלום לך יזהר חביבי,

אמנם לא היית וכן לא שמעתי אותך, אבל אחה היית בינינו בשיחתנו, שיחה של שלוש אחיותיך ואנוכי שהחלה על השיר שלך שהופיע ב"הארץ". פה אחד אמרנו שהוא שיר טוב ויפה. נדמה לי שחסר איזה המשך בסוף. אולי כפי שאמרת לאמא שצריכים היו להופיע שני שירים - -
הקיץ נמשך אצלנו עם ימים יפים, ימים מדי כשצריך להיות כבר גשם - - -

נשיקות לשניכם ולהתראות!

א.א.

* * *

18.12.1980

רב שלום לכם יקירינו,

- - - הדעזעמי הבוקר בהודע שאמש נפטר יואל מהתקף לב. תמיד ניבא שזה יהיה בגיל 60 כמו אביו, אבל חסרו לו שלוש שנים. לב זהב היה לו, והומור מיוחד שלו. היה לו התקף בעבר וצריך היה לשמור, אבל חוץ מלהפסיק לעשן לפני זמן קצר לא יכול היה להפסיק להגזים באכילת הדברים שהוא אהב. רק אתמול חכננו סידור שולחננו במסגריה, שאולי אני אחזור קצת לעבוד. הבוקר היה קשה לשבת על יד השולחן בחדר האוכל. היינו רק פרנצי, סוכי ואני. שייקה לא הופיעה כי עמרי הגיע אמש לחופשה של שבועיים. זה שנים רבות שיואל ישב לימיני וחמיד יחסר לי. עצוב!
סוף סוף החל החורף - ירדו גשמים טובים. בירושלים היה שלג ונזכרנו בטיול שלכם לחגגת רכבת בדרך לנמל תעופה.

ובכן מסיים עם נשיקות רבות במספר ולהשתמע

א.א.

* * *

14.5.1981

רב שלום לך יקיר,

שמחנו עם קבלת מכתבך ומורגשת בו נימה טובה.

- - - בעבודתך יעריכו שביקורך פה מוסיף לבריאותו של אביך הזקן - -
- - - יובל זה משהו מיוחד - טובב, מלא מרץ, מבין חכמה. גם "גי'נג'יי", יודע להחמסם כי יודע מה שהוא רוצה ועומד על זה, וכמובן שרהליה נכנעה.
- - - בימים אלה כה יפה בחוץ - הכל גדל במהירות ופורח. בעיקר הגן שלך, קצת מים וכמו שמרים לעוגות של אמא ...

- - -

השעה של בואם של שרהליה ויובל מתקרבת ונחוץ קצת להסתדר - אסיים בנשיקות לרוב ולהשתמע!
א.א.

3.2.1982

שלום יקרים,

ובכן גם לנו בא החורף! פתאום בעיצומו של הקיץ הזה שהתמשך. זה היום הרביעי של גשם לסרוגין, למעלה מ-100 מ"מ. בעצם לפני כשבועיים זה היה בבית קברות בהר הזיתים התאספו המוני לבושים שחורים, כך שלא ראינו את המצבות, והתפללו. ראה הפלא - כעבור יום וירדו כמה טיפות אבל בסוף כן יורד. יש אומרים שיש להם קשר עם המטאורולוג - אבל יורד. את גידולי החורף זה לא מתקן, אבל לגידול כותנה החשוב היום בארץ - זה טוב, וטוב גם למילוי המאגרים. מאגר טוב הוא בחרמון שהשלג הגיע שם לגובה שלמעלה מ-10 מטר. אנשי המושב שם - בנוה אטיב, לא גלחו זקניהם עד שירד השלג החשוב שם לפרנסתם. נו - אם החורף בא, האביב לא יאחר לבוא! יש לנו צרה בימים אלה. דינה חולה וזה 3 ימים שלא אכלה וסובלת כאבים בבטן. נחתי לה שמן קיק. וזה לא עזר. אחכה עוד יום ואנסה להביא אותה לרופא. - - - הגשם טוב אבל צריך לבקש מהחרדים להתפלל שזה יהיה בלי לזייף של סופות ודברים קשים אחרים.

- - -

תכתבו ונשיקות שפע,

רפאל.

* * *

10.3.1982

יזהר חביבי,

- - - ישנם עדיין ימים של סופות ורעמים עם טפטוף קל, אבל זה האביב שבעצם שורר. הגשם מספיק כמעט לגינות, וזה טוב להרטיב את האבקנים של עצי האורן. אבל עם חוספת השקאה אני משתדל להאריך את שפע הפרחים של רקפות וסיגליות לקבלת פניך. פורח אחד הצבעונים שקיבלתי מסביבתך, ועומד ביפיו כמלכה השולטת על מלכותה. אם יזדמן לך תביא כמה בצלים, ולשאלו איך לשמור אותם מעונה לעונה. סיפרתי לך על מיקי - היה נחמד! ברכנו לחיים וסדרנו ארוחה חגיגת. מיקי עשה סלט יפה, הוא אוהב לבשל כמוך.

- - - לפני כמה זמן, בעצם בטי"ו בשבט, מלאו לשייקה 70, עד 120. אמא עשתה עוגה גדולה, כפי ששייקה אוהב, ולפי התוכנית נסעתי לפרנצי והוא לקח עמו בקבוק והפתענו את בעל השמחה.

בשעה זאת אמא וצילה שומעות קונצרט בפילהרמונית בתל אביב, בניצוחו של דודו, זה בן של חברה של אמא שסידרה לאמא כרטיסים. סוף סוף אמא תהיה בקונצרט של דודו של חברה פנינקה!

ואני נשאר פה עמך ומנשק אותך!

להתראות,

אבא.

דיש לרות.

רב שלום חביבי,
טוב היה סוף שמוע אותך - בבית - שני הדברים שהתגעגעתי מאד עליהם.
אמנם ידעת שאני בבית, אפילו שטרם הגעתי. וזה היה נחמד לדעת. מחר יונח
יהיה בדרך אליך כשליח אהוב ונחמד. עברו ימי סבל עליו.
מעניין, התיישבתי בלי דעת שנית לשמוע את הצלול ובאמת בא - -

* * *

חג שבועות, 1982.

יזהר חביב,
שמחתי לשמוע אותך הבוקר, ובמיוחד עם אחולי לב ביום זה. ביום זה כמו בכל יום
כזה, הכל מצטרף עבורי ל- *raison d'être*: ובכן עוד שנה, למרות הכל - לדעת
עליכם, לראותכם לעתים, לראות גם את הקטנים לגדול ולהתפתח - אחיותיך בוודאי
יצללו הערב, ולפי רמזים בביקור אחרון מכינים "הפתעה", בכל אופן זו הזדמנות
לראותם.

להיות בבית, בנוף, עם היקר סביבי, אחרי לילות כימים ארוכים. הפעם היה קצר
יותר, אמנם קשה יותר. אבל בבית עם המסירות, הטיפול של כל המעורבים, אומרים
שזה נראה עלי. אמא בוודאי הדגישה זאת במכתבה. התחלתי אתמול קצת להסתובב
בגינה ולשבת בהודה. נכון, אנו יושבים בגינה דרך כל חלון ודלת, ואיך, איך
להיות כה פגום באווירה כזאת? בתקופת גידול של אביב, עם הרטיבות שהיתה, הכל
גדל ופרח. בעזרת אמא והשפור - הגינה לאט חוזרת לעצמה. זה רק אני בפיגור,
ואולי, אבל יותר לאט, אחזור קצת גם אני.

- - - כששרהליה צללה יובל ביקש לדבר עם סבא הבריא ...

- - - ממני בשעה זו יש רק נשיקות לרוב, בתקווה שאקבל במהרה ממך כאן -
להשתמע ולהתראות!

שלך,
אבא.

* * *

ופעם. בין מעשה למעשה, בין עונות הקריש והאסוף.
עלה בדעתו של אדם, התהלך מפכח בנוף הרודם.
לנטע דבר שידבר בכל אביב ואביב בלשון ריחנית
על מה שלא נתן לדבור שפתים כלל,
יעל סער ודממה, תאם פראות נמתק.

עכשו הוא אינו עוד על ארץ. אך הוא עוד שמה בקצף גלי הלילך
ויש נדמה לו שלא חלף ביעף הזמן.
רק לרגע עזב את ביתו המחלן.